

Andar a la yerba en Riosa

FERNANDO ÁLVAREZ FERNÁNDEZ

La época de *la yerba* entama nel mes de xunetu, pa finir sobre mediaos d'agostu, a ser posible pal quince y asina poder dir a la fiesta d'Alba que se celebra nel conceyu de Quirós el día quince d'agostu. Los preseos o aperios que s'empleguen na siega reciben nel conceyu **Riosa** los nomes que vienen darréu: *Gadeñu, garabetu, gaxepu, fierros de cabruñar, forcá, forcón, forquéu y pala dientes*¹.

El gadeñu: Ye l'aperiu que s'emplega pa *segar*. El so usu requier maña y fuercia, siendo davezu los homes fechos los que lu remanen. Los paisanos siempre dixeron que “el “gadeñu yera mui peséu”, qu'había qu'alimentase bien, quedando los llabores menos gafos p'aquellos que pola edá o la falta puxu nun yeren quien pa ello, comu lo preba'l dichu: “El ruin obrero aguadero”. Ye perimportante que tea en condiciones y pa ello el segador tien d'encargase d'igualu con antelación:

*Pachu ¿ónde ta Perico?
Ta detrás del corral,
cabruñando'l gadeñu
pa mañana dir segar.*

De mano puen estremase nelli dos partes bien

dixebraes: per un llau *l'estil*, palu de madera de fresnu que lleva dos *manganíes*, la *manganía d'arriba*, fecha tamién de fresnu, asitiada nel estremu cimero del estil — *remu*— que vierte pa la vera contraria al corte (pa mandrecha, porque'l corte queda siempre pa la manzorga), y la *manganía del mediu*, que ye la que vierte pa la mesma vera que'l corte. Mientres que la d'arriba sirve de sofitu, con ésta faise la fuercia al segar. Per otru, el temple de metal col que ta fechu'l corte, asitiáu al cabu l'estil que se conoz comu *pañu*. Pa mercar el “gadeñu” mírase la resistencia'l paño. El llargor mídese en pulgaes, tando'l promediu en 24/28 pulgaes.

L'estil va xunció a la parte posterior del paño, coz, gracias a una abrazadera metálica, la *vera*, emplegándose tamién delles veces comu complementu'l *gatu*, (tirante de fierro que va del coz al paño y que val pa que nun abra'l “gadeñu” col pesu de la yerba; pa instalar el gatu hai que llevar el “gadeñu” al ferreru a *gatiar*.) El coz tien un pequeñu saliente, la *mozca*, qu'encaxa pa mayor seguranza na *mosquera* del estil, un burauquín fechu al pie del estil, a unos tres deos del entamu.

Nel paño tenemos el *filu* o *cabruñu*, que ye la parte cortante, quedando del llau contrariu al filu una especie de doble nerviu, la *vara*. Dizse: “Resgóme'l gadeñu hasta la vara” si se fai una fendedura mui grande nel corte. La *puntera* ye la punta'l “gadeñu”, corte más alloñáu del estil termináu en picu.

Hai delles menes de llevar el “gadeñu” y pue dicise que *ta caciigu* cuando ta gachu de puntera y clávase en tierra al segar. Pa igualu tien de ser na fragua, o forrándolu con suelos de zapatu. Lo contrario de “tar caciigu” ye *tar sobrerremu*, ello ye, tener la puntera mui alta. Tamién pue tar *abiirtu* o *zarréu*, falando de la rellación del corte col estil. Pa midilo ponse la manganía del mediu embaxu'l sobrazu, col “gadeñu” aplomáu a lo llargo'l cuerpu, y col sofitu d'un palu o la mesma mano tienen d'atopase a

igual altor la parte ancha y la puntera del corte. Unu que tea abiertu garra mayor *gadañá*, entendiéndose por *gadañá* la porción del terrén que se siega d'un viaxe. Pa segar llévase'l ritmu de "un pasu, una gadañá".

El "gadeñu" pue trayese *tírriru* si'l corte o pañu fai un ángulu mui abiertu en rellación al estil, colo cual va mui a ras del suelu y siega más fondo.

Pa finar, el "gadeñu" tará *apuistu* o *bien apuistu*, cuando apoyáu en tierra, el corte faiga llinia col estil de forma que garráu cola mano drecha per baxu la manganía d'arriba y buscando l'ángulu afayadizu, la puntera vaiga al puntu mediu (de grosor) del *remu* y l'estremu la manganía d'arriba al coz, poro tamién se diz que ta "punta con remu". Si la puntera s'esvía pa la esquierda ta "caciigu" y si pa mandrecha "sobrerremu".

El garabetu: Faise de madera de fresnu. Consta d'una *forcá*, que se bifurca nun estremu en dos *gayos*, los *gayos de la forcá*, que van encaxaos nel *garabetu* que tien decisiete buracos, aprosimao, pa los *dientes*. Mándase pa munches coses, p'*agarabatar* (*atropar* la yerba espardíu pel suelu), pa esbillar les castañas (esfacer los arizos cuando se saquen de la corra...), etc. Segando en familia ye la muyer la que davezu agarabata.

El gaxepu: Ye una especie de concu onde s'asienten les piedras d'afilar. Métense nél dos piedras, ente agua, y atapónase con yerba, tirándose l'agua cuando acabes de segar pa que nun rompan les piedras. Va colgáu d'una "cuerda d'esparllo" a la cintura. Pue dir p'alcantre o p'atrás, lo corriente ye llevalu p'alcantre y la cuerda un pelín floxa. Hai gaxapos de *cuirnu de toro* (que trayien les *cuadrilles* que diben a Castiella a segar, cuasi siempre a Salamanca. Cháben-yos l'*asa* de fierro y el *culo* de madera) y hailos de *maera* que taben fechos de "frisnu", "umiru" o castañar. Colos de castañar (madera que da un tinte escuro carauterístico y tarda siete años en curar), hai'l vezu de "entarralos nuna llamarga a cocer" durante

unos 15 díes, tapaos pol barru, de forma que los poros de la madera queden tupíos y asina nun raxe o resqueiebre pol usu. Les meyores “llamargues” yeren les d’agua ferruñoso, dándo-y a la madera el color “nigru” típicu.

Fierros de cabruñar: Aparte d’afilar el “gadeñu” coles *pedres d’afilar* que llevamos nel “gaxepu”, tenemos d’achaplar o llaminar el corte de xemes en cuandu, aición llamada *cabruñar*, sacar el *cabruñu* cuandu’l “gadeñu” ta “ciigu”, obligao si cuandu tas segando “das una pedrá”, o sea tropieces con una piedra: “Di una pedrá y estropié’l cabruñu, tengo que dir a los fierros”. Los fierros de cabruñar son dos: el *martillu* y la *yunca*, xuncíos ambos ente sí per una cuerquina qu’antiguamente facien los sogueteros coles serdes de los burros. La yunca tien unes *oreyes* que faen tope pa que nun s’entarre. L’estremu superior sol que s’asitia’l “gadeñu” a la hora de cabruñar llámase *boca*. La yunca pue ser de *boca plana* o de *boca d’hachu* (si termina en punta), trabayándose col *martillu* xusto al contrariu (cola boca plana si la yunca ye de boca d’hachu y cola boca d’hachu si la yunca ye de boca plana).

Forcá: Palu qu’aveza tar fechu de madera “d’ablenu” en forma de forqueta, con dos gayos, que s’emplega pa *tender* la yerba, ello ye, *esparder* la yerba de los *marallos* o fileres de yerba que’l segador va dexando a la parte esquierda de la *estazá*, que ye la llinia que va quedando segada conforme avanza’l segador, pa que *s’asoleye* y asina *cure* más rápido. Lo más corriente ye qu’esta xera s’encargue a les muyeres y a los mozacos.

Forcón: El forcón ye asemeyáu a la *forcá*, pero ésti tien tres gayos, tando’l del mediu a distintu altor que los de los estremos, de manera que formen un triángulu que permite qu’aguante de pies. Úsase p’*apurir* la yerba a la *vara* cuandu nun s’algama cola *pala dientes*.

Forquéu: Ye un mediu de tresporte, especie de carru ensin ruedes más afayadizu que’l carru’l país pa caleyar

per terrén cuesto y normalmente pedregoso o enllamargao. En Riosa el *forquéu* tresporta sólo yerba o pación, dándose-y el nome de *carreña* al qu'acarreta'l cuchu. Cárgase a brazaos. La cantidá de yerba que tien cabida nun "forquéu" llámase *forcadéu* y equival a tres cargues de yerba o venti arrobes. Ta compuestu de: *calzaúres*, especie de patinos fechos de madera de faya, que na parte d'alantre lleven una *picá* revuelta p'hacia arriba, pa que nun tropiece nes piedres; *llinuelos*, trabes de madera que formen l'armazón del "forquéu", asitiaos enriba les *calzaúres*; *caidón*, el tiru que va de la *reyera* d'alantre a la *trasga* del *xugu* al que se xuncen les vaques; *reyeres*, pieces que van atravesaes de llinuelu a llinuelu, llevando dos la *carreña* y tres el "forquéu". Faense de madera de lamera o de fresnu; los *palos*, que son de "acibu" y valen pa suxetar la yerba, pasando a traviés del llinuelu hasta la calzadura na que s'espeten; los *trezos*, fechos de cibielles de "ablenu" y que diendo del llinuelu al *caidón* son los que faen *remar* (xirar), al "forquéu". Los *trezos* van suxetos a un *tornu* qu'atravesia el *caidón* a unos sesenta centímetros de la *reyera* d'alantre, a la que se suxeta con una *llabía*, cuña de fresnu que va pel furacu del *caidón* y traba na *trasga* l xugu sirviendo de frenu cuando va cuesta abaxu; los *gabitos* pa enganchar la *lluria*, sogueta llarga p'atar el "forquéu" de yerba, que tien una medida de siete braces. Son cuatro, van enganchaos con cibielles y sobresalen del "forquéu". Unu va alantre amarráu a la *reyera* d'alantre, otru atrás amarráu a la *reyera* d'atrás, y los otros dos ún a ca llau amarraos a la *reyera* del mediu. Recuéyense cuando se va de vacío.

Si'l prau ye mui cuesto o nun hai "calzá" pa entrar el "forquéu" en prau, faense *cargues de yerba*, que se lleven al costazu ataes con una sogueta hasta la puerta del *bocarón* del *payar*.

Pala dientes: La pala dientes ye un palu con cuatro

dientes metálicos curvaos nun estremu. Usase pa *embalagar*, facer *balagares* atropando la yerba curao pa llevar al payar; si nun se fai una *vara*, el tamañu ye'l equivalente a un "forcadéu"), y pa *emburricar*, facer *burros* o *burraxos* de yerba entá verde, p'abrilos al otu día, de tamañu más pequeñu que los balagares (y que tamién puen facese col *garabetu*), asina comu p'*apurir* la yerba a la vara, sacar el *cucho* de la cuadra o cargar la carreña. Llabores toos ellos acutaos davezu a los homes.

El llabor

Pa segar lo meyor ye pela fresca, enantes del alborcer, cuando entá ta *ruciao*, o a la tarde. Si entamaba la xera de mañana'l vezu yera d'*almorzar* con una copina d'anís y quesu; p'hacia les once la mañana tómase *la parva* a base de frixuelos con vinu, hasta les dos de la tarde que llega la *cumia*; cómese en prau, (chorizu, garbanzos, arroz, tucín). Lueu dalgún aprovecha pa char un *pigazu* mientras los demás cabruñen y darréu empréndese otra vuelta la marcha hasta les cinco o seis de la tarde, hora de *merendar*. Si pa entós la xera entá nun finó síguese hasta l'escurecer. Cuando s'acaba de segar *enrócase'l gadeñu*, ello ye, desármase quitando'l paño y engançando'l coz del "gadeñu" a la manganía del mediu, suxetándolu cola vera a lo fondero l'estil.

Segar: Entamar a segar el prau ye *romper*. El prau rómpese según lo pida, siempre a favor del terrén (Riosa ta al pie de L'Aramo y los praos suelen ser cuestos) y pa formar la *estazá* hai que garrar un *trío* (marcha o pasu afayadizu). Comu'l *marellu* que se forma al segar va quedando a la esquierda, al volver per primera vegada la yerba vuelve apilase enriba del primer "marellu" y d'ello que se llame *marellu doble*; los otros que se formen yá son corrientes. Ye vézu que si'l prau ye un poco grande se siegue n'andecha, pa lo cual avisase a dellos segadores más (amistaes o de la familia). Entós hai un segador que

va delante, el que *rompe*, asitiándose los otros a la drecha de forma escalonada tres d'elli, guardando una distancia de tres metros polo menos. Cuandu s'avisaba a otros segadores diciase-yos que nun truxeran "rastrera", xentecaya que nun val más que pa llabores menores.

Cuandu'l terrén ye mui "cuistu" o "trupezusu" siégase a *estayá*, vase comu meyor veas y non formando estazaes porque *nun rueda* el "gadeñu". Otres torgues coles que se suel atopar el segador son que la yerba sía *arganizo*, de mal corte (l'argana ye yerba duro) y lo contrario d'arganizo ye *suave*; que tea *cayío* o *tumbao* teniendo entós que sacalo a *punta de gadeñu*. De la yerba que ta a medies de curar nos marallos dizse que ta *amostalgao* y de lo yá embalagao qu'entama a podreecer o ponese mauriento porque llovió dizse que ye yerba *llento*.

En Riosa los praos marcábense por *peonaes*. Una *peoná* yera la estaya de terrén que se calculaba podía segar un paisano nún día (más o menos ochu hores de trabayu). Asina cuandu se trabayaba n'andecha sabíase cuántos segadores tenien de dir a ayudar en función de les peonaes que tuviera'l prau. Siempre había una persona especializada en calcular les peonaes que llevaba ca prau.

Tender: Tender la yerba ye esparder los marallos cola "forcá" o'l "garabetu" pa que s'asoleye.

Revolver: Una vez tendío, cuandu yá ta amostalgao per una vera, hai que revolvelo pa que s'asoleye pela otra vera.

Embalagar: Atropar la yerba en balagares, si nun vas facer una vara, pa carretalo llueu a cargues o col "forquéu" al payar.

Emburricar: Atropar la yerba en burros o burraxos pa otru día asoleyalos si ye que nun tuvo vagar pa que curare, o se presentó mal tiempu esi día.

Facer una vara: Pa lo cual en primer llugar hai que

plantar el pelu haciendo una poza d'alredor d'un metru de fondu, y llueu *atacalu*, forralu con piedras y tierra. Ye importante que quede bien aplomáu.

Llueu que tengamos plantáu'l palu, hai que *mullir* la vara con felechu o xamascos d'ablanu, pa que nun "pose la yerba" en suelu y pudra pela *culera*, la parte d'abaxu de la vara.

Plantáu'l palu y echáu'l mullío a la vara, entámase a dir apurriendo yerba alredor d'él. Hai que dir pisándolo bien, siendo lo más corriente que les muyeres lo apurran y haiga un home que lo pise. Al llegar al medio hai que dir *zarrando la vara*, hasta *empicala* bien pa que nun cale. Acabao d'empicar faise un *rudillu* de yerba filao que s'enrodia (torciendo siempres pa la drecha, ún fila y otru tuerce), y s'ata no sobrante del palu pa que nun arroye l'agua y apodreza la yerba.

Si esa vara ta cerca'l *corral*, cébase'l *ganao* d'ella, *esmesando* col *gabitú*; si non *acarrétase* a cargues hasta'l *payar*, nel que se mete pel *bocarón*, especie de ventanu, xera que se fai d'esta mena: Qúitase-y la *lluria* al forquéu y entómase tirando pel *caidón* y les *calzáures* p'atrás, de manera que queda'l *forcadéu* tirao en suelu, y métese cola pala dientes. Los neños tienen de dir calcándolo bien, *triscalo*, pa que lleve más. La yerba que quede en *payar* úsase pel iviernu pa cebar el ganáu. Per un furacu enriba'l *piselbri* va esmesándose con un *gabitú* de fierro o madera (neto que fai cola vara yerba). Pal mes de marzu yá se saca'l ganáu si'l tiempu ye bono a *guarecer*, a pastiar, de ralo en ralo. La *pación* ye la yerba que pastien o guarecen les vaques o que se-yos da en verde, *segao*, de dalgún *campón* abundante. El *campón* ye una estensión de terrén más pequeña qu'un prau que primero pudo ser una tierra de llabranza, cuchándose dellos pa que la yerba salga con más puxu pela seronda y primavera.

En Riosa existen tamién los llamaos *praos d'emberenga* o *pa berenga*, que son aquellos que pola mor de la so mala calidá, mui cuestos o enllos de sucos, nun se siegen en tol añu, dexándose pa que pastie nellos el ganáu. Danse n'arriendu por pocu dineru, pa un añu, a cambiu de que'l que los lleve s'encargue de llimpialos, de fradar bardies, d'iguar les portielles... Por estensión, de dalgo mui ruino dizse que "nun val nin pa emberenga".

Les cuadrilles

De Riosa diben a Castiella, en concretu a Salamanca (Ciudad Rodrigo, Doñinos, Ledesma), *cuadrilles* (ye perclaro que'l nome ta castellanizáu), d'ochu o diez segadores caún de los cuales llevaba un xefe nomáu *cuadrante* que yera'l que "axustaba" el trabayu, ye dicir, ponía les condiciones: tanto por segar tal cosa. Trabayábase a destayu, quedando ésti "empalabro" d'un añu pa otru. Diben en xunu y taben allá unos quince díes y veníen en xunetu pa trabayar no d'ellos. Comíen "a rancho" toos d'una perola, cáun na so estaya, que llevaben a caballu, asina que quedaba seco y dáben-yos vinu abondo.

Formábense dos o tres cuadrilles en tol conceyu, Pablín Muñiz Iglesias, de Les Texeres, y Cefero, d'El Quentu La Vara, foron dos de los caberos cuadrantes qu'hebo en Riosa. Tres de la guerra civil, la minería del carbón acabó con ello. D'aquella dómina güei esanicada, cuentamos Bernardo Texeres: "Una señora de Salamanca quería una insiña del Monsacro y encargóla a los de la cuadrilla, éstos al otru añu olvidáronse d'ella y al pasar en barca un río hacia Benavente diéronse cuenta y ún sacó una astiella de la barca cola navaya y llevó-yla. L'home díxo-y que yera de la puerta de la capilla (sic) y ella al vela empezó a rudíase y besar per ella. Entós dixo ún: La fe ye la que mata y non l'astiella de la barca".

Notes

¹ Riosa ye un conceyu que tien por llendes: al N. Morcín; al S. Llena y Quirós; al E. Llena y Mieres; al W. Quirós. Dixébrense nél tres valles en direición E/W: Los de *La Xuncar*, *Llamo* y *Grandieña*. Tien una sola parroquia, la de *Santa María de la Vega de Riosa*. Si bien hai concencia ente la xente de que les particularidaes llingüístiques carauterístiques de so afeuten de mano a tol conceyu (en concreto la esistencia de metafonía y la llamada "che vaqueira"), tamién ye cierto que güei onde meyor se caltinen ye nel valle de Llamo, de xuru que pola mor del so aisllamientu, que los mesmos riosanos reconocen cuandu-y dan el calificativu de *Riosa d'Arriba* a les tierres que queden derriba de Felguera. Los términos qu'equí s'atropen puen considerase entóncenes comu representativos del conxuntu de la fala riosana, que se caltién con puxu inclusu nes fasteres urbanes de *L'Ará* y *La Vega*, especialmente no que cinca a la metafonía.